

מבט על, גיליון 640, 9 בדצמבר 2014

אירועי נובמבר בראיית הציבור הערבי בישראל

איתמר רדאי, מאיר אלרן, נאדיה חילו

ב-8 בנובמבר 2014 נורה למוות בכפר כנא הצעיר ח"יר אל-דין חמדאן בידי כוח יס"מ של משטרת ישראל. הסרטון שתיעד את הירי הועבר מיידית ברשתות החברתיות, ותוך כמה שעות זכה לתפוצה רחבה, כולל באתרי החדשות המקומיות. הזעם והמחאה הנרחבת שהתעוררו בציבור הערבי חשפו שוב את השסע בין אזרחים יהודים וערבים בישראל. בעוד הרוב המוחלט של המגיבים היהודים ראו בירי פעולה של הגנה עצמית, בציבור הערבי ומנהיגיו המקרה נתפס, כמעט מקיר לקיר, כרצח בדם קר. מועצת כפר כנא הודיעה "... אנו דורשים ממפק"ל המשטרה לפתוח בחקירה רצינית ולהעניש את הפושעים... המשטרה נוהגת איתנו כאילו אנו אויביה ואויבי המדינה הישראלית, וקלות היד על ההדק כלפי האזרחים הערבים הפכה להיות הרגל ללא שום חשבון וללא עונש". הטענה הרווחת בשיח הערבי, היא, כי מקרה זה לא היה יוצא דופן, וכי מאז אירועי הדמים של אוקטובר 2000 ועד ימים אלה רבו המקרים (גם על רקע פלילי) שבהם נהרגו ערבים אזרחי ישראל מאש המשטרה. זאת, לעומת שני מקרים בלבד בהם נהרגו יהודים בנסיבות דומות באותה תקופה.

טענה זו, שאין בידינו לשלול אותה או לאמתה, מבטאת תחושות של תסכול וחוסר אמון בממסד הישראלי, הרווחות בקרב הציבור הערבי. משמעותו, החלקית למצער, היא שהמלצות ועדת אור, שהוקמה לאחר אירועי אוקטובר 2000, לא יושמו בתחום היחסים בין הציבור הערבי ומשטרת ישראל, כמו גם בהיבטים חשובים אחרים.

אחד המאפיינים הבולטים של פעולות המחאה ההמוניות, שפרצו בעקבות האירוע בכפר כנא, היה האופי הלאומי-פלסטיני המודגש שבא לידי ביטוי במסגרתן. בהלווייתו של חמדאן נעטפה גופתו בדגל הפלסטיני, הונפו דגלים פלסטיניים ונראו כאפיות משובצות בשחור לבן (הנחשבות לסמל לאומי פלסטיני). ראש מועצת כפר כנא, מג'אהד עואודה, אמר כי חמדאן "נרצח בגלל שהוא ערבי פלסטיני מכפר כנא". מאזן גנאיים, ראש עיריית סכנין וראש ועד ראשי הרשויות הערביות, אמר למפגינים בעירו, כי "נוכחותכם כאן היום היא ההוכחה הגדולה ביותר לכך שהמיעוט הערבי בארץ עודנו איתן ושומר על זהותו הפלסטינית". סמל פלסטיני נוסף שהופיע בהפגנות הוא מסגד אל-אקצא (או כיפת הסלע, הנחשבת בעיני הפלסטינים לחלק ממסגד אל-אקצא "המורחב") – קישור ברור למתח שנוצר לאחרונה בין יהודים לערבים בירושלים.

השילוב בין דת ללאום, שבמרכזו ירושלים ואל-אקצא כסמל לאומי, הוא מוטיב ותיק ומוכר בלאומיות הפלסטינית על ענפיה השונים. בישראל מוביל קו זה ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, השיח' ראיד צלאח, שקישר בדבריו ישירות בין התקרית בכפר כנא לעימות המתחולל בירושלים. יצוין שהזדהות עם הלאומיות הפלסטינית משותפת כיום לשלושה מבין ארבעת הזרמים הפוליטיים העיקריים בציבור הערבי בישראל: הלאומי, הדתי-אסלאמי וכן הזרם הדוגל בשיתוף יהודי-ערבי (להוציא כמובן הזרם הרביעי, הישראלי או הפרו-ממלכתי).

המוטיבים הפלסטיניים בלטו גם בהפגנות שנערכו ביישובים השונים, ואשר השתתפו בהן מאות ילדים ובני נוער, וכן בהפגנות שערכו סטודנטים – עדות להתחזקות הזהות הלאומית הפלסטינית בקרב הדור הצעיר. תנועת "אלחראכ אלשבאבי" ("תנועת הצעירים"), שהתבלטה לאחרונה בארגון פעולות מחאה, קראה באמצעות הרשת החברתית ב-9 בנובמבר לתלמידים הערבים להגיע למחרת לבתי הספר חבושים ב"כאפיות פלסטיניות", בתגובה "למדיניות ישראל, החותרת לעוות את זהות תלמידינו [...] ולכלל המצדדים בגיוס ובחלוקה עדתית. הדור הבא יכשיל סופית את כל תכניות הישראליות". נראה, כי הקריאה זכתה לשיעור גבוה של הצלחה. ב-15 בנובמבר פרצו מהומות חמורות בכפר אבו סנאן, שהחלו כעימות בין תלמידים מוסלמים לדרוזים,

העומדים להתגייס ל-צה"ל. המהומות לבשו אמנם גוון עדתי, אך אין להתעלם כאן מהשפעת החיכוך בין המצדדים בזהות הלאומית הפלסטינית לבין אלה התומכים במדינת ישראל.

ההפגנות בעקבות מותו של חמדאן הסתיימו לאחר זמן קצר יחסית, ללא נפגעים בנפש משני הצדדים. הייתה זו, בין היתר, תוצאה של מגמת איפוק מצד המשטרה, כמו גם של הציבור הערבי הרחב. רובו הגדול של ציבור זה רואה ביהודים שותפים לחיים באותה מדינה. כן יצוין שעד כה לא התפשטו ההפגנות לכל היישובים הערביים. זאת, למרות האווירה הקשה שמקורה בעימותים בירושלים ולמרות התלהטות הרוחות בזירה הפוליטית סביב סוגיית חוק הלאום, הנתפס (גם) בקרב הערבים כחקיקה מדירה. המהומות אותרו ברמה המקומית ושגרת החיים במרחבי החיכוך בין האוכלוסיות הערביות והיהודיות, המתאפיינת בשילוב מעשי, תוך התבססות על תפיסת העצמה מתחזקת, נמשכת ככלל במתכונתה המקובלת. סקרים שנערכו בציבור הערבי בשנים האחרונות מלמדים, כי רוב המצדדים בזהות הלאומית הפלסטינית אינם רואים בכך סתירה מול זהות אזרחית ישראלית. למשל, כ-60 אחוזים מהמשיבים לסקר שנערך ב-21–23 בנובמבר 2014 על ידי מכון המחקר סטט-נט (דווח בערוץ 10) השיבו, כי הממסד הישראלי מתייחס אליהם בשוויון מלא (8.5 אחוזים) או חלקי (51.1 אחוזים),

נראה, כי הסכנה להידרדרות הצטמצמה. עם זאת, הרקע ליחסים בין יהודים לערבים בישראל נותר נפיץ. זאת, עקב השפעות הרדיקליזציה האסלאמיסטית בעולם הערבי, היעדר תהליך מדיני בין ישראל לרשות הפלסטינית, המתוחות הרבה בירושלים ומשמעויותיה הדתיות, התחדדות המחלוקת בתוך ישראל סביב שאלת הזהות הלאומית, הביטויים הגזעניים הפושים לאחרונה בשיח הישראלי, ובעיקר נוכח הפערים החברתיים-כלכליים הניכרים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. השילוב בין כל אלה עלול לשמש רקע להתלקחות של ממש, שתגרור עימות חריף, שיגלוש לאלימות רחבה.

בנסיבות מאתגרות אלה, יש חשיבות יתרה לשמירה קפדנית על הסדר הציבורי, בזהירות ובמידתיות, על פי החוק ובשיקול דעת. אולם לא יהיה די בכך. יש צורך דחוף להימנע מצעדי הדרה וניכור, כולל כאלה שהם בעלי משמעות סמלית, כמו פגיעה במעמדה של השפה הערבית. זאת, בצד ייזום של דיאלוג מתמשך ומהותי עם מנהיגי הציבור הערבי, גם ברמה המקומית, תוך עידוד אלה – והם אינם מעטים – המדגישים את חיוניותו של דו-קיום בין יהודים לערבים. בהקשר זה יש לציין את פעולותיו והצהרותיו החשובות של נשיא המדינה ראובן ריבלין, אשר התקבלו בברכה בציבור הערבי. חשוב שגם בכירים נוספים יבהירו, כי אזרחי ישראל הערבים זכאים לשוויון מלא, על פי החקוק במגילת העצמאות ('מדינת ישראל...תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה, בלי הבדל דת, גזע ומין'). אימוץ הגישה המכילה, המתמקדת בהושטת יד, חייב להתבטא בעשייה מערכתית, שתכלול יישום מלא של תכניות קיימות לסגירת הפערים, בתחומי התשתיות והחברה.

מאמר זה נכתב במסגרת התכנית לחקר הציבור הערבי בישראל, הפועלת על בסיס תרומה של קרן ניובאור מפילדלפיה. תודה ל-ד"ר אפרים לביא ממרכז תמי שטיינמץ על הערותיו החשובות ולעוזרת המחקר נטע חזן על איסוף החומר ותרגומו.